

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БОНДАРЕНКО ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.3.09:316.77] (043.3)

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЗАЄМОДІЇ УРОЧНОЇ
ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Комар Ольга Анатоліївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри фахових методик та
інноваційних технологій у початковій школі.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Канішевська Любов Вікторівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
заступник директора з науково-експериментальної
роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Горват Маріанна Василівна,
Мукачівський державний університет, доцент
кафедри теорії та методики початкової освіти.

Захист відбудеться «26» червня 2019 р. о 13.⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.02 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://udpu.edu.ua> та у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розісланий «26» травня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. І. Ревнюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний період розвитку нашої держави та суспільства є часом складних історичних перетворень, які охоплюють всі сфери соціального життя; освітні процеси та заклади, що є фундаторами у процесі виховання, зокрема у формуванні ключових компетентностей особистості молодшого школяра. Ці перетворення, які вводять українську освіту в європейський освітній простір, потребують удосконалення національної школи, виховання особистості відповідно до нових вимог соціального життя.

Політичні, соціальні та освітні пріоритети сучасності детермінують на державному рівні особливі підходи до освітнього процесу, розширюють горизонти виховання та формування особистості. Визначені стратегічні орієнтири, векторно спрямовані на соціально-комунікативний розвиток особистості, окреслені в Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року, Законі України «Про освіту», нових стандартах змісту початкової освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепції нової української школи, в яких стверджується, що особистість має формуватися соціально активною, досвідченою, ініціативною, високоосвіченою, свідомою, відповідальною перед людьми, з високими духовними цінностями.

Відповідальна місія у розв'язанні означеного завдання належить початковій школі, що полягає у психолого-педагогічній адаптації дитини до шкільного навчання, фізичному, інтелектуальному, соціальному і духовному розвитку. Особливе навантаження у формуванні ключових компетентностей бере на себе перший рівень повної загальної середньої освіти, серед яких: вільне володіння державною мовою; допитливість, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, досліджувати; інноваційність, тобто відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі; уміння вчитися впродовж життя, інформаційно-комунікативна, загальнокультурна, громадянська, соціальна. Початкова школа створює психолого-педагогічні умови для оволодіння вміннями спілкуватися та співпрацювати у різних видах діяльності і формах взаємодії, здатності до самовираження, виховання емоційно-ціннісного ставлення дитини до самої себе, інших людей, суспільства і природи.

Важливим видом життєдіяльності особистості, що зростає, є соціально-комунікативна, під час якої вона набуває досвіду взаємодії з однолітками та іншими людьми, оволодіває найкращими зразками усного мовлення.

Проблема формування активності особистості в аспекті педагогічної думки висвітлювалася такими вченими як К. Альбуханова-Славська, І. Бех, П. Блонський, С. Гончаренко, О. Залужний, П. Зінченко, І. Зязюн, О. Коберник, В. Лозова, А. Макаренко, В. Пирогов, В. Сухомлинський та ін.

Формування соціальної активності у різних аспектах представлена в працях Ю. Азарова, Н. Анікеєва, Л. Архангельського, Л. Гордіна, А. Зосімовського, О. Киричука, Т. Коннікової, Е. Малах, Т. Мальковської, Н. Огурцова, В. Тернопільської, Д. Фельдштейна та ін.

Психологічне підґрунтя соціальної активності особистості розкривається у працях Л. Божович, Д. Леонтєєва, В. Мерліна, Л. Славіної, С. Рубінштейна, Ш. Надірашвілі та ін.

Зв'язок соціальної активності з комунікацією та спілкуванням розглядали у своїх наукових працях Н. Азарова, Б. Ананьєв, О. Безпалько, О. Леонтєєв, Б. Ломов, Н. Максимовська, В. М'ясищев, М. Петрова, Л. Філонов, Г. Хмара та ін.

Соціально-комунікативні процеси, формування соціально-комунікативних навичок та здібностей у дітей різних вікових категорій відображено в наукових працях В. Афанасьєва, С. Вдовіної, О. Дурманенко, А. Цветкової та ін.

Урочну та позаурочну діяльність в процесі виховання молодшого школяра розглядають С. Гаряча, М. Іванчук, Т. Калечиц, Л. Канішевська, З. Кейліна, В. Киричок, Б. Кобзар, О. Коркішко, Н. Кудикіна, О. Лавроненко, Н. Онищенко, І. Романова, Л. Серих, К. Слесик, А. Сліпощук та ін.

До питань, пов'язаних із використанням інтерактивної технології в освітньому процесі, звертались у своїх наукових працях В. Болотов, Н. Волков, М. Горват, Д. Джонсон, Р. Джонсон, А. Зимняя, Г. Коберник, О. Комар, С. Коротаєва, Н. Морєва, В. Оржеховська, Л. Пироженко, О. Пометун, В. Рубцов, Дж. Спіро, М. Трачук, А. Уваров, Р. Хон, Г. Цукерман та ін.

Однак, не зважаючи на наявність означених досліджень, багато аспектів проблеми формування в молодших школярів соціально-комунікативної активності ще не знайшли свого наукового розв'язання. Зокрема, недостатньо розкритий потенціал урочної та позаурочної соціально-комунікативної діяльності учнів початкових класів.

Актуальність дослідження визначається наявністю *суперечностей*, які потребують результативного і швидкого розв'язання, зокрема, між:

- важливістю формування соціально-комунікативної активності молодих школярів і недостатньою увагою до цього питання у вітчизняній педагогічній теорії і практиці;
- вимогами суспільства до удосконалення процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів і реальним станом його здійснення в початковій школі;
- значними можливостями урочної та позаурочної діяльності у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів та нерозробленістю відповідних методичних рекомендацій.

Отже, актуальність проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, її недостатня розробленість і наявні суперечності зумовили вибір теми нашого дослідження – **«Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось у відповідності до тематики наукової роботи кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій учнів в освітньо-виховному середовищі загальноосвітньої школи» (реєстраційний номер 0116U000115). Тему дослідження затверджено рішенням вченої ради Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 22.10.2007 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 28.10.2008 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та результатів діагностування обґрунтувати і експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. З'ясувати стан дослідження проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці, розкрити зміст і уточнити поняттєво-категоріальний апарат дослідження.

2. Визначити особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів.

4. Розробити модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови її реалізації.

Об'єкт дослідження – формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань було використано **комплекс методів**: *теоретичні* – аналіз та синтез філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури – для з'ясування суті та особливостей формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, моделювання – для розроблення моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; *емпіричні* – вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за молодшими школярами, опитування, анкетування, тестування, бесіди, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) – для виявлення стану сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів та перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов; *методи математичної статистики* – для кількісного та якісного аналізу досягнутих результатів експерименту.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні були задіяні такі заклади: Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ступенів» Миколаївської обласної ради, Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради, Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» смт. Любашівка Одеської обл., Бучанська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов Бучанської міської ради Київської обл. Загальна кількість респондентів – 938 молодших школярів, 28 учителів початкової школи та 202 батьків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* розроблено модель формування соціально-комунікативної активності, що складається з п'яти блоків: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольний-регулюючий та результативний; обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності (позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії); визначено критерії (соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів;

– *уточнено* сутність понять: «соціально-комунікативна активність молодшого школяра» (інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб), «формування соціально-комунікативної активності молодших школярів» (спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, назрілих потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики);

– *подальшого розвитку набули* зміст, засоби, форми і методи формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці діагностичного інструментарію, програми та методичних рекомендацій формування соціально-комунікативної активності молодших школярів та впровадженні їх в освітню діяльність початкової школи; змісту форм і методів формування соціально-комунікативної активності молодших школярів (інтерактивні виховні заходи, інтерактивні уроки, інтерактивні перерви, інтерактивні самопідготовки); авторської програми інтерактивних гурткових занять «Ідея» у контексті діяльності лабораторії «Взаємодія XXI століття»; блоку виховних заходів.

Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані в роботі початкової школи; під час викладання у педагогічних закладах вищої освіти курсів «Теорія і методика виховання», «Методика виховної роботи»; в системі підвищення кваліфікації вчителів початкових класів та соціальних педагогів.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес закладів загальної середньої освіти: Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс» «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ступенів» Миколаївської обласної ради (довідка № 841 від 03.09.2018 р.), Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради (довідка № 741 від 07.09.2018 р.), Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» смт. Любашівка Одеської обл. (довідка № 346 від

01.10.2018 р.), Бучанська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов Бучанської міської ради Київської обл. (довідка № 279/1 від 09.10.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднені на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи» (Умань, 2010); «Дошкільна, передшкільна та початкова ланка освіти; реалії та перспективи» (Одеса, 2011); «Науково-педагогічна спадщина О. Захаренка як джерело виховання особистості (Черкаси, 2012); «Дидактика Яна Амоса Коменського як універсальне мистецтво надання та здобуття освіти» (Умань, 2014); «Дидактика Яна Амоса Коменського: від минулого до сьогодення» (Умань, 2015); «**Модернізація педагогічної освіти: виклики XXI століття**» (Київ, 2016); «Формування особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (Умань, 2017); «**Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти**» (Умань 2017), «Творча спадщина Василя Сухомлинського у вітчизняному та міжнародному вимірах» (Кропивницький, 2018); *всеукраїнських* – «Сучасні технології розвитку професійності майбутніх вчителів» (Умань, 2008); «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах ВНЗ» (Умань, 2009), «Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти» (Херсон, 2010); «Традиції та інновації у підготовці вчителя початкової школи» (Умань, 2011), «Підготовка майбутніх вчителів до професійної діяльності в умовах варіативного змісту початкової освіти» (Бердянськ, 2011); «Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2014); «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2015); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2016); «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (Кам'янець-Подільський, 2017), «Інновації в освіті: здобутки та перспективи» (Умань 2017), «Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи» (Умань, 2018).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 15 одноосібних публікаціях, з яких 9 відображають основні наукові результати дисертації, 4 – апробаційного характеру, 2 – додатково висвітлюють наукові результати.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (388 найменувань), 30 додатків на 143 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 348 сторінок, з них 195 сторінок основного тексту. Робота містить 33 таблиці, 2 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми; визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, представлено експериментальну базу дисертаційного дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних

результатів, вказані відомості про апробацію та впровадження результатів наукової роботи, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретичні основи формування соціально-комунікативної активності молодших школярів»* – проведено історико-педагогічний аналіз теорії і практики формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра; уточнено сутність та структуру ключових понять дослідження, розкрито особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Встановлено, що перші дослідження соціально-комунікативної активності молодшого школяра здійснено у працях Г. Тарда, Е. Дюкергейма, Т. Парсонса, французького соціолога Ш. Лов (сукупність взаєморозумінь, взаємовідношень із суспільством, в яких індивід взаємодіє в ході процесу формування особистості).

Сутність поняття «соціально-комунікативна активність» також розкривається у працях вчених-класиків Г. Гоббса, Дж. Дьюї, Дж. Локка, Дж. Міда, Ж. -Ж. Руссо, Л. Фейербаха та ін., які характеризують його, як: розвиток інтелекту молодших школярів, самостійності у процесі мислення, формування критичного ставлення до будь-яких поглядів і авторитетів (М. Монтень); соціально-комунікативна активність формується в соціальних умовах виховання і виховних умовах соціального життя (П. Наторп); сутність усього виховання полягає у побудові вільних інтересів та розвитку активності особистості (Ф. Рабле); набуття соціальних контактів, збагачення суспільними цінностями; правильна орієнтація у побудові соціальних відносин (М. Лукашевич).

На основі аналізу педагогічних концепцій визначено такі компоненти у структурі соціально-комунікативної активності: володіння знаннями та собою, правильне співіснування з оточуючим світом (Я.-А. Коменський); активність, ініціативність як самодіяльність, самостійність у служінні добру, істині і красі (Ф. А. Дістервег); активне застосування знань у життєвій практиці (А. Фер'єр); вчинки та зовнішні дії школярів, їх мисленнєва праця, участь у повсякденній боротьбі поглядів, вміння відстоювати свою позицію, бути емоційно та інтелектуально стійким до аморальних поглядів (В. Пирогов).

Різні аспекти формування соціально-комунікативної активності та її компоненти висвітлені у дослідженнях А. Капської (взаємообумовлена взаємодія особистості і оточуючого соціального середовища), В. Кременя, Н. Лавриченко (соціальна наповненість особистості, як передумова засвоєння соціального досвіду), О. Савченко, С. Гончаренка (активність учнів у навчально-виховному процесі, ініціативність та самостійність молодших школярів, напрацювання нових необхідних для життя умінь та навичок, розвиток спостережливості, уважності, мислення, мови й мовлення, пам'яті, творчої уяви); А. Макаренка (активна, енергійна діяльність, цілеспрямованість, відповідальність за власні вчинки, суспільна активність, повага до людей та їх інтересів, формування особистості здійснюється через колектив і в колективі), В. Сухомлинського (відданість інтересам суспільства, соціальна інтеграція і здатність захоплюватись «високим та благородним»; вироблення в собі непримиренності до байдужості, нетерпимості до морального зла).

На основі аналізу змісту понять: «активність» «соціальна активність», «соціалізація», «комунікативна активність» «*соціально-комунікативна активність молодшого школяра*» уточнена як інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб. У структурі соціально-комунікативної активності виділяємо такі компоненти: афективний, когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний.

Визначено особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів: якісно і кількісно розвивається інтелект, який проявляється у здатності сприймати навколишню дійсність, запам'ятовувати більшу кількість інформації, розмірковувати; діти активно реагують на яскраве, нове, цікаве для них; відбувається розвиток особистісних якостей в інтелектуальній, вольовій, емоційній сфері, спілкуванні з однолітками та дорослими (В. Кремень); ефективність всіх видів діяльності молодшого школяра залежить не лише від рівня засвоєних знань і володіння прийомами розумової діяльності, а й від рівня самооцінки; підвищена емоційна збудливість негативно впливає на волю і на самоволодіння дітей.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра визначаємо як спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, назрілих потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики.

Доведено, що зміст *урочної та позаурочної* діяльності має розвивально-виховну спрямованість і забезпечує формування ключових компетентностей молодшого школяра. Навчально-виховний процес в урочній і позаурочній діяльності має спільні завдання у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів. Урочна діяльність передбачає проведення різних типів інтерактивних уроків та перерв. Позаурочна діяльність має такі особливості у процесі формування соціально-комунікативної активності: опосередкований вплив учителя на школяра, що сприяє активізації всіх видів учнівської діяльності; підвищення ролі учня у виборі способів використання вільного часу; прагнення до самовиховання й формування певних життєвих установок; збагачення особистого досвіду, знань; здобуття необхідних вмінь та навичок реалізації різних видів діяльності; підвищення пізнавальної активності; задоволення та формування нових та спільних інтересів школярів; організація практичної, суспільно-корисної діяльності; дозвілля; формування самостійності.

Актуальними формами позаурочної діяльності визначено: класні години, гурткові заняття, інтерактивні самопідготовки, індивідуальні заняття, виховні заходи, інтелектуальні ігрові комплекси, навчально-виховні блоки, вікторини, конкурси, свята, самоврядування, години милування, ведення літопису класу, екскурсія, групові справи, лінійки, зустрічі, гра-подорож, конкурси, ранки, бесіди, позакласне читання, колекціонування, слухання музики та ін.

У другому розділі – «*Діагностика сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів*» – визначено критерії, показники й охарактеризовано рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів; висвітлено організацію та методику проведення констатувального етапу експерименту.

З метою діагностування сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів визначено *критерії* та відповідно їх *показники*: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний.

Показниками соціально-адаптаційного критерію є рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності. Показниками сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів за когнітивним критерієм є оволодіння системою знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів в процесі спілкування та соціальної взаємодії. Мотиваційний критерій охоплює прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти уміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності. Сформованість соціально-комунікативної активності молодших школярів за комунікативно-діялісним критерієм характеризується практичним досвідом соціальної комунікації, здатністю до співпраці в колективі, самостійністю, ініціативністю, відповідальністю у здійсненні колективної справи.

Для виявлення рівнів сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів підібрано й використано такі діагностичні методи та методики: педагогічного спостереження; дослідження мотивації навчання у першокласників М. Гінзбурга та анкета для оцінки рівня шкільної мотивації в учнів 2–4 класів Н. Лусканової; адаптований варіант тесту «Міркуємо про життєвий досвід» (Н. Щуркова, В. Іванова, Т. Павлова, Є. Степанов), методика вивчення соціалізованості особистості учня М. Рожкова, «Рукавички» (Г. Цукерман) — діагностика стосунків дітей з ровесниками та комунікативних умінь.

До експериментальної діяльності на констатувальному етапі дослідження було залучено 938 молодших школярів, з них 462 хлопчиків та 466 дівчаток; 28 вчителів початкової школи та 202 батьків. За результатами констатувального експерименту виявлено рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів: високий, середній, низький, нульовий.

Високий рівень сформованості соціально-комунікативної активності мають 12,35 % молодших школярів. Для цієї категорії учнів характерне домінування потреби в самостійних творчих діях. Вони володіють високим рівнем саморегуляції, учні діють ініціативно, формулюють проблему, гіпотезу, обговорюють її, розробляють, а потім самостійно, творчо реалізують план пошуку та підводять підсумки зробленої роботи. Вміють самостійно зорганізуватися в групу для спільної діяльності. Молодші учні отримують задоволення від спільної діяльності, творчого самовираження.

У молодших школярів з *середнім рівнем* сформованості соціально-комунікативної активності (31,05 %) сформована стійка зацікавленість до соціально-комунікативних дій, саморегуляція перевищує зовнішню спонуку. Учні частково

перебудовують відомі їм способи соціально-комунікативної діяльності для виконання завдання в новій ситуації.

Молодші школярі, які виявляють *низький рівень* сформованості соціально-комунікативної активності (46,2 %), потребують керівництва соціально-комунікативними діями. Під впливом заохочень вчителя і під його контролем школярі включаються у репродуктивну діяльність, саморегуляція дій має виконавський характер.

Нульовий рівень (10,4 %) характеризує соціально-комунікативну пасивність молодшого школяра, проявляється індиферентне ставлення учнів до соціальних взаємин, комунікативних дій, до конструктивної міжособистісної взаємодії, активного процесу спілкування. Учні не проявляють щонайменшу ініціативу в комунікативній співпраці. Процес соціально-комунікативної взаємодії має виключно механічний характер.

Виявлені відмінності між хлопчиками та дівчатками у рівнях сформованості соціально-комунікативної активності. Дівчатка більше схильні до спілкування, психологічно відкриті, активніші, легше вступають у взаємодію. Хлопчики сконцентровані на внутрішніх психологічних тенденціях, рідше ініціюють процес спілкування, тривалість якого помітно коротша, ніж у дівчат. Особливо яскраві відмінності у соціально-комунікативній взаємодії між дівчатками і хлопчиками виявляються у 3–4 класах.

Отримані результати констатувального етапу дослідження зумовили важливість теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

У третьому розділі – *«Оптимізація процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності»* – розроблено та апробовано модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови її реалізації; наведено результати експериментально-дослідної роботи.

На основі аналізу наукових досліджень та результатів констатувального етапу експерименту розроблено модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, як структуровану та функціональну систему. У моделі виділені п'ять блоків: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контроль-регулюючий та результативний. *Цільовий блок* включає визначення мети, як ідеального усвідомленого візуального образу майбутнього результату діяльності – формування соціально-комунікативної активності молодших школярів та завдань: формувати установку на соціально-комунікативну активність та ціннісне ставлення до соціально-комунікативного процесу; розвивати цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, наполегливість, дисциплінованість, організованість, активність, рішучість, сміливість, витримку, стриманість, старанність, відповідальність, незалежність; розвивати комунікативні здібності в процесі міжособистісної взаємодії; виховувати ціннісне ставлення до учасників соціально-комунікативного процесу.

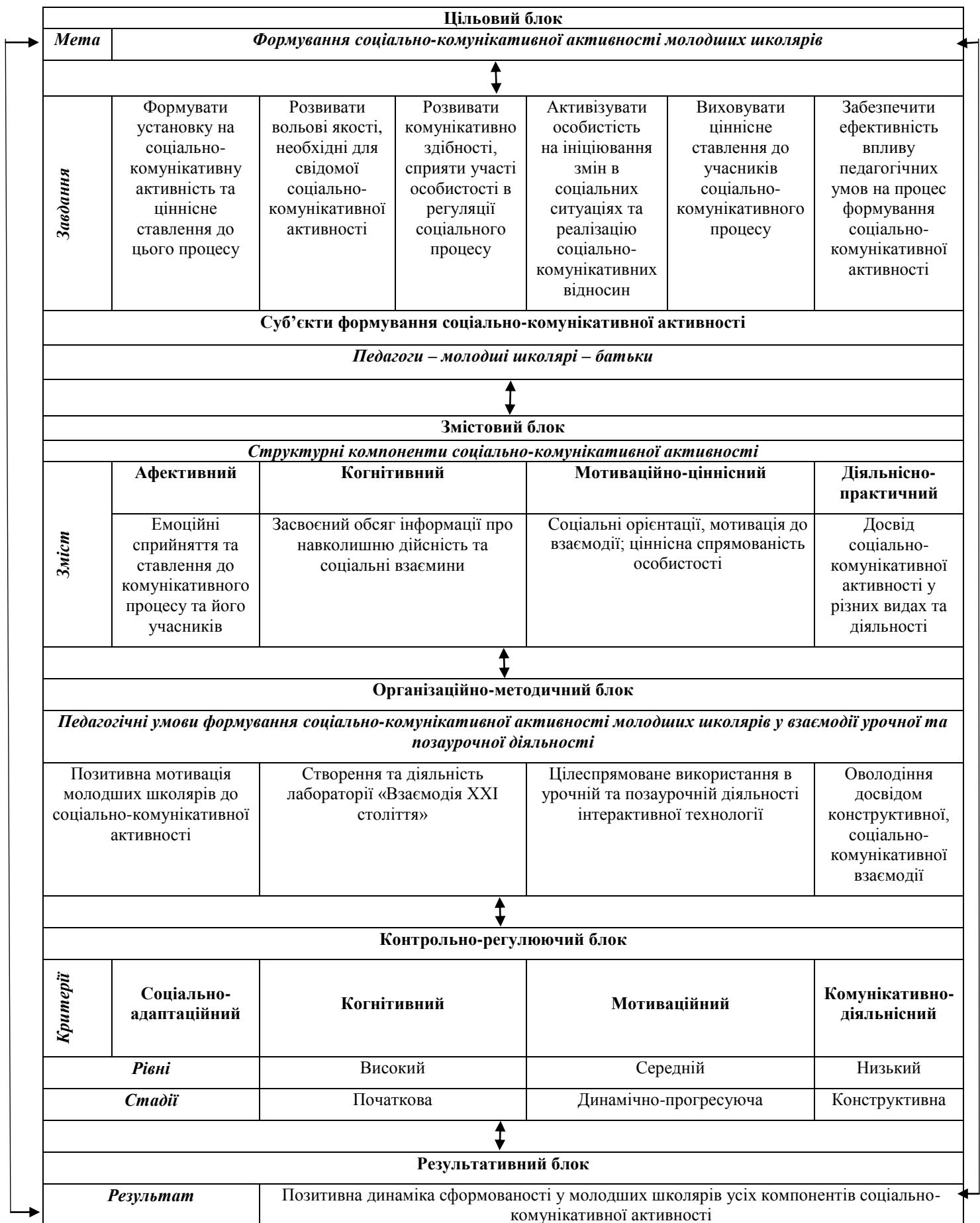

Рис. Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності

Змістовий блок включає в себе структурні компоненти соціально-комунікативної активності та визначає обсяг знань, умінь, навичок, цінностей, переконань, якостей, нових ролей, якими повинні оволодіти учні.

Організаційно-методичний блок охоплює педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра у взаємодії урочної та позаурочної діяльності: позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія ХХІ століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної соціально-комунікативної взаємодії.

Серед функцій моделі, що реалізуються в процесі соціально-комунікативної активності молодших школярів виділяємо пізнавальну, комунікативну, соціально-адаптуючу, рефлексивну та прогностичну.

Контрольно-регулюючий блок моделі передбачає своєчасне отримання інформації щодо динаміки сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів. Він містить критерії, показники та рівні.

Результативний блок моделі характеризує позитивну динаміку сформованості у молодших школярів соціально-комунікативної активності.

Позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності – перша педагогічна умова – передбачала організацію сприятливого простору урочної та позаурочної діяльності: створення та яскраве змістовне оформлення стендів у стилі презентаційного слайд-шоу у вигляді геометричних фігур, космічних тіл та представників рослинного та тваринного світу («Земля», «Місяць» з назвою «Калейдоскоп цікавинок», вигадана планета «Філологія» – стенд з матеріалами навчального курсу «Українська мова», стенд з природознавства містив різні природні зони з відповідним біоцинозом – «Біосвіт», «Дерево мудрості» містило інформацію з мудрими життєвими висловами). Стенд, на якому розміщували нагороди дітей, створено у вигляді кольорового фесрверку, на ньому було прописані найкращі дитячі вчинки. Кожен стенд мав свою форму, відповідний колір. В класних кабінетах створено ботанічний та зоологічний куточки, в якому кожній дитині належала своя квітка та тваринка, яких молодші школярі повинні були оберігати – доглядати за ними.

У процесі організації сприятливого простору урочної та позаурочної діяльності проводили індивідуальні бесіди, приділяли увагу кожному учневі для визначення його психологічних особливостей, оскільки під час формування соціально-комунікативної активності важливо надати кожному учневі індивідуальну мотивацію, знати, чим заохотити на співпрацю. Відтак, у молодших школярів формувалося позитивне емоційне сприйняття навколишньої дійсності, вирівнювався їхній емоційно-психологічний стан, з'являвся інтерес до різних процесів, які відбувалися в класі, і, звичайно ж, до взаємодії з однолітками та учителем.

Створення та діяльність лабораторії «Взаємодія ХХІ століття» (друга педагогічна умова) забезпечувала поєднання освіти з сучасною життєвою дійсністю – сформувати особистість, яка уміє взаємодіяти зі світом, зберігши власну індивідуальність. Розроблено виховний комплекс занять з гурткової роботи за авторською спілковою системою формування у молодших школярів соціально-

комунікативної активності «Ідея» за такими темами: «Казкова планета людських фантазій»; «Працюємо командою»; «Я звітую»; «Космічна безодня»; «Моя творчість»; «Я усвідомлюю»; «Наші результати»; «Будинок на узліссі».

У рамках діяльності лабораторії спроектовано позаурочну діяльність – інтелектуальні ігри «Лабіринт мудрості», творчий блок навчально-виховних заходів «Подорож Всесвітом», інтерактивні виховні заходи «Я, ти, він, вона – разом ми – країна», інтерактивні уроки («Прислівники-синоніми. Прислівники як однорідні члени речення», «Вода-найпоширеніша речовина на землі», «Як обирати друзів», «Найбільше свято – бути у добрі з людьми»), інтерактивні перерви («Динаміка поведінки», «Лікування хворих книг», «Добра справа на шкільному майданчику», «Виготовлення скарбнички досягнень»), інтерактивні самопідготовки («Я і товариш весело готуємо уроки»).

Самоврядування лабораторії («Система управління країни Сюрприз») забезпечує взаємодію урочної та позаурочної діяльності – організовано інтерактивне свято («Веселка сьогодні у мене в душі»), вікторини («Намальоване прислів'я», «Ноти, що сховалися»), екологічні екскурсії («Врятуй мене, дитино», «Давай поспілкуємося під мелодію природи»).

Третя педагогічна умова – *цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології* – реалізувалася через такі інтерактивні прийоми та методи створення позитивної атмосфери в навчанні та організації комунікації учнів: «Активне слухання», «Бажано, обов'язково, не можна», «Вітер дме», «Герб», «Градусник», «Спільна угода», «Землетрус», «Комплімент», «Парафразування». Ефективними інтерактивними прийомами та методами мотивації навчальної діяльності й актуалізації опорних знань учнів виявилися «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Дві правди, одна брехня», «Мультиголосування», «Незакінчені речення», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Ситуативне моделювання» та ін. Формування когнітивного досвіду забезпечувалося прийомами і методами засвоєння нових знань, формування вмінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій: «Ажурна пилка», «Взаємне навчання», «Громадські слухання», «Діалог», «Коло ідей», «Лекція з допомогою учнів», «Навчаючи, вчуся», «Робота в малих групах», «Рольова гра», «Ручки всередині» та ін. Формуванню вміння відтворювати соціально-комунікативні знання на практиці сприяли прийоми і методи узагальнення, систематизації знань, організації рефлексії пізнавальної діяльності: «Акваріум», «Дебати», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Карусель», «Безперервна шкала думок», «Круглий стіл», «Обмін проблемами» «Одна хвилина» та ін.

Під час позаурочної діяльності для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів проводились різноманітні виховні заходи: «Аплікація», «Бал у Мухи-Цокотухи», «Будь ласка», «Беззвучні дії», «Заборонні таблички», «Рима, що повторюється», «Слова, що сховалися» та ін.

Оволодіння досвідом конструктивної соціально-комунікативної взаємодії (четверта педагогічна умова) забезпечувалося поєднанням різних форм і методів виховання. Окрім вище окреслених інтерактивних форм, прийомів та методів навчання і виховання, застосовувалися методи формування свідомості та досвіду поведінки (привчання, вправи на багаторазове повторення, вправи у різноманітній

діяльності, режимні вправи, спеціальні вправи, розв'язування виховних ситуацій, сугестії, а також методи стимулювання та корекції поведінки (заохочення, покарання, змагання) та ін. Серед різноманітних форм урочної та позаурочної роботи використано як групові (година класного керівника, година милування, самоврядування, ведення літопису класу, екскурсія, вікторина, виховна година, виховний захід, свято, справа, лінійка, зустрічі, гра-подорож, конкурс, диспут), так і індивідуальні (індивідуальна бесіда, позакласне читання, колекціонування, слухання музики).

Ефективність педагогічних умов та моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності підтверджено кількісними та якісними відмінностями у рівнях її сформованості в експериментальній групі (табл.). Помітно зросла кількість молодших школярів, що виявили високий (+12,4 %) та середній (+25,9 %) рівні сформованості соціально-комунікативної активності. Кількість молодших школярів, що характеризуються низьким рівнем сформованості соціально-комунікативної активності, істотно зменшилася на 29,0 %, нульовий рівень – на 9,3 %.

В експериментальній групі зросла кількість молодших школярів, які володіють соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у тих сферах життєдіяльності, які є провідними для означеного вікового періоду; соціальною та комунікативною компетентністю, у більшості з них сформувався досвід самостійної, ініціативної, наполегливої, свідомої та творчої соціально-комунікативної взаємодії. У контрольній групі значних кількісних і якісних змін не сталося.

Таблиця

Рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності

Рівні	Експериментальна група (470 молодших школярів)				Динаміка	Контрольна група (468 молодших школярів)				Динаміка
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	58	12,3	116	24,7	+12,4	58	12,4	70	15,0	+2,6
Середній	146	31,1	268	57,0	+25,9	145	31,0	148	31,6	+0,6
Низький	216	46,0	82	17,0	-29,0	217	46,4	202	43,2	-3,2
Нульовий	50	10,6	6	1,3	-9,3	48	10,2	48	10,2	0

Статистичну значущість та достовірність отриманих результатів дослідження підтверджено за допомогою критерію χ^2 Пірсона.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. Результати проведеного дослідження свідчать про досягнення мети, розв'язання визначених завдань і є підставою для формулювання таких *висновків*:

1. З'ясовано стан дослідження проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності в педагогічній теорії та виховній практиці.

На основі аналізу філософської, психологічної, соціологічної, педагогічної літератури уточнено сутність ключових понять дослідження. Поняття «соціально-комунікативна активність молодшого школяра» визначається як інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – це спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, нарізних потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики.

2. Визначено особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. Молодші школярі – це вікова категорія дітей, які характеризуються особливим безперервним протіканням психологічних процесів, в ході яких утворюються нові вміння, навички, риси – формується особистісна сфера. Формування емоційної сфери залежить від успіхів та невдач; взаємин з однолітками та батьками, читання та перегляду відеопродукції. Розвитку вольової та інтелектуальної сфер сприяє навчальна діяльність, в процесі якої формуються відповідальність, саморегуляція. Формування соціальної, комунікативної та інтерактивної сфер забезпечується життєдіяльністю учнів у шкільному колективі, обов'язковою участю у дитячих об'єднаннях, групових та інших формах навчально-виховної роботи. Розвиток мотиваційної сфери та оцінно-самооцінних відносин відбувається за рахунок індивідуального підходу до кожного молодшого школяра.

3. Для оцінювання рівнів сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів виокремлено такі критерії: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний – з відповідними показниками (рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності; система знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів в процесі спілкування та соціальної взаємодії; прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти вміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності; соціальна адаптованість в учнівському колективі, активність та самостійність в діяльності; ініціативність, відповідальність

та самостійність у виконанні колективної справи).

На основі визначених критеріїв та показників охарактеризовано рівні (високий, середній, низький, нульовий) сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів. Результати констатувального етапу експерименту показали, що переважна більшість молодших школярів виявила середній (31,5 %) та низький (46,2 %) рівні, на нульовому рівні сформованості соціально-комунікативної активності перебувало 10,3 % молодших школярів.

4. Розроблено модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, яка передбачає планомірну, цілеспрямовану, соціально-комунікативну, особистісно-діяльнісну взаємодією суб'єктів процесу формування означеної якості і функціонально пов'язаних елементів педагогічного процесу, який спрямований на реалізацію мети, завдань та педагогічних умов. У моделі виділено п'ять блоків: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольний-регулюючий та результативний.

Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови її реалізації, а саме: позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії.

Ефективність упровадження педагогічних умов формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності підтверджена позитивними змінами, які були виявлені в експериментальній групі після завершення формуванняльного етапу дослідження (високий +12,4 %; середній +25,9 %; низький -29,0 %, нульовий -9,3 %).

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків вирішення проблеми. *Подальшого вивчення і розвитку* потребують питання гендерних відмінностей у процесі формування соціально-комунікативної активності; формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів міської і сільської місцевостей; забезпечення практичної підготовки педагогів до формування соціально-комунікативної активності в учнів початкової школи. Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, *рекомендовано*: запровадити в освітній процес закладів загальної середньої освіти авторську програму інтерактивних гурткових занять «Ідея» та програму діяльності лабораторії «Взаємодія XXI століття».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Бондаренко В. В. Організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий, 2009. Вип. 29. С. 56–62.

2. Бондаренко В. В. Соціально-комунікативна активність особистості молодшого школяра як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. 2009. № 166. С. 24–27.

3. Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Умань: ПП Жовтий. 2010. Вип. 35. С. 236–243.

4. Бондаренко В. В. Роль учнівського самоврядування у формуванні соціально-комунікативної активності молодшого школяра. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. 17: Теорія і практика навчання та виховання. Київ, 2011. Вип. 16. С. 219–231.

5. Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. Вип. 39, ч. 1. С. 92–97.

6. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в освітньому середовищі. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 42–44.

7. Бондаренко В. В. Интерактивное обучение как основа социально-коммуникативной активности младших школьников. *Наука и мир*. 2015. Т. 2, № 8. С. 40–43.

8. Бондаренко В. В. Психолого-педагогические условия формирования социально-коммуникативной активности личности младшего школьника в процессе урочной деятельности. *Наука и мир*. 2015. Т. 2, № 9. С. 39–41.

9. Бондаренко В. В. Модель формирования социально-коммуникативной активности младших школьников в процессе интерактивного обучения. *Наука и мир*. 2015. Т. 2, № 11. С. 56–61.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – актуальна проблема сучасної освіти. *Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 трав. 2010 р. Херсон, 2010. С. 30–35.

11. Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2010 р. Умань: ПП Жовтий, 2010. С. 36–39.

12. Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Традиції та інновації в підготовці вчителя початкової школи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 3–4 лист. 2011 р. Умань: ПП Жовтий, 2011. С. 21–24.

13. Бондаренко В. В. Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Інновації в освіті: здобутки та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11 жовтня 2017 р. Умань, 2017. С. 19–23.

***Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації***

14. Бондаренко В. В. Формування позитивної мотивації молодших школярів до розвитку соціально-комунікативної компетентності. *Калейдоскоп: Збірник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2017. Вип. 9. С. 13–23.

15. Бондаренко В. В. Цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології. *Калейдоскоп: Збірник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: Візаві. 2018. Вип. 10. С. 10–22.

АНОТАЦІЇ

Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – Теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2019.

У дисертації проаналізовано стан розробленості проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми дослідження визначено та уточнено сутність і структуру понять «соціально-комунікативна активність молодших школярів» та «формування соціально-комунікативної активності молодших школярів». Схарактеризовано особливості процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Визначено критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної активності вище зазначеної категорії учнів.

Розроблено та апробовано модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Ключові слова: соціально-комунікативна активність, формування соціально-комунікативної активності, молодші школярі, урочна діяльність, позаурочна діяльність, взаємодія урочної та позаурочної діяльності, педагогічні умови.

Bondarenko V. V .Formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction of lessons and extracurricular activities. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy) in speciality 13.00.07 «Theory and methods of education». - Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, 2019.

In the dissertation research for the first time the pedagogical conditions of formation of the social and communicative activity of the junior pupils in the interaction of the lesson and the extra-curricular activity were grounded for the first time; components, criteria, indicators and levels of formation of the social and communicative activity of the junior pupils in the interaction of the junior pupils were determined in the interaction of the junior and the extra-curricular activity, a model of the formation of social and the communicative activity of the junior pupils in the interaction of lessons and extracurricular activities.

The practical significance of the results obtained is the development of diagnostic tools, content program and methodological recommendations on the formation of the social and communicative activity of the junior schoolchildren and their implementation in the educational and educational activity of primary school: a comprehensive methodology for diagnosing the levels of formation of social and communicative activity of the junior pupils; the content of forms and the methods of formation of social and the communicative activity of the junior pupils (the interactive educational events, the interactive lessons, the interactive interruptions, the interactive self-training, the author's programm of the interactive classes «The idea» for the social development system based on the activity of the laboratory «The interaction of the 21 Century», a creative block of the teaching and educational activities devoted to the philosophical reflections «The journey to my Universe», a seminar-training for teachers of elementary school «The formation of social and the communicative activity of junior schoolchildren is a necessary condition for the formation of a harmonious person» and a program of a methodical seminar for primary school teachers «The most valuable human being in the fact that she lives among people».

The main provisions and conclusions of the study can be used in the educational work of the elementary school of the general educational institutions, the boarding schools; during teaching at the higher education pedagogical institutions the courses «Theory and Methodology of Education», «Methodology of Educational Work»; in the system of raising the level of the qualification of teachers, educators, class leaders, organizers, school psychologists and social educators; in the system of postgraduate pedagogical education.

As a result of the analysis of scientific sources, we have identified and clarified the essence of the concept of «social and communicative activity of the junior schoolboy». «Social and communicative activity of the junior schoolboy» is a significant integral quality that covers the characterization of the way of life of the personality in all its spheres, which manifests itself in the ability to self-activity, in which the younger student constantly, independently, initially, persistently, consciously, systematically, creatively, responsibly interacts with the outside world through socialization and internalization, through the use of skills competently, within the framework of moral and value education, to build a social and communicative process in accordance with ripe needs, aspirations, interests, goals, ideals.

The formation of social and communicative activity of a junior schoolboy is a specially organized and purposeful process of mastering a younger student with social and

communicative knowledge, skills and skills of interaction in all spheres of vital activity (relevant for his age); social and communicative competence (which are in the range of the key competencies of the individual); ensuring the ability to independently, proactive, persistent, conscious, individually creative, psychologically comfortable, responsible social and communicative interaction in accordance with their own desires, urgent needs, goals in the context of universal values, humanity and social ethics.

A number of peculiarities are defined in the process of formation of social and communicative activity of the junior pupils in the interaction of lesson and extracurricular activities. The first group of factors include the following: sensitivity of the junior school age to the formation of social and communicative activity; the significant opportunities for employment and extra-curricular activities and their interaction in general education institutions in order to provide conditions for the formation of social and communicative activity among younger students. The second group of factors is those that complicate the process of formation of social and communicative activity of the junior schoolchildren: insufficient attention to this issue in the domestic pedagogical theory and practice; lack of proper implementation of the purposeful process of formation of the social and communicative activity in elementary school; the imperfection of the process of formation of the social and communicative activity in the interaction of paid and extracurricular activities; the lack of specific methodological recommendations for the use of this interactive forms and methods of education and upbringing; lack of pedagogical conditions for the successful formation of the social and communicative activity; the low level of teachers' experience in accordance with the essence of the notion of the social and communicative activity and the awareness of the need for the formation of this phenomenon among junior pupils; superficial perception by parents of the importance of forming social and communicative activity in their children; low level of knowledge and skills of junior pupils for the organization of competent and comfortable social and communicative interaction.

In accordance with the study of the methodological structure of social and communicative activity, we identified the following components: affective, cognitive, motivational, value, activity and practical.

The affective component of social and communicative activity determines the emotional aspect of the attitude to the process of social and communicative interaction; the cognitive component of social and communicative activity embraces social and communicative information that is the result of obtaining life experience; motivational-value component includes a range of value orientations of the personality of the junior pupil in the field of his life; operational and practical component provides efficient formation of managerial, organizational, executive abilities of the individual.

We have identified such a criterion in the process of formation of social and communicative activity: social-adaptive, cognitive, motivational, communicative-activity.

The effectiveness of the introduction of pedagogical conditions for the formation of social and communicative activity of junior pupils and the interaction of lessons and extracurricular activities is confirmed by the positive changes that were identified during the implementation of the control section of the experimental work and the significant dynamics of the levels of the social and communicative activity of the junior pupils of the experimental group. Differences in the levels of formation of social and communicative

activity of the junior pupils are the result of the introduction of certain topical pedagogical conditions for the successful implementation of the process of formation of social and communicative activity of the pupils of the mentioned age category in the interaction between the employment and extracurricular activities.

Key words: the social and communicative activity, the formation of social and communicative activity, the junior schoolchildren, the lesson activity, the extra-curricular activity, the interaction of lesson and extracurricular activities, the pedagogical conditions.